

Alföldy Gábor

Újabb adatok a dégi Festetics-kastélyegyüttes építéstörténetéhez I.

Egy ismeretlen leírás Dégről, 1812-ből

Az útleírásról és annak szerzőjéről

A dégi kastélyegyüttes és birtok¹ legkorábbi, mindeddig ismeretlen leírása egy prágai megjelenésű, német nyelvű mezőgazdasági újtásokat bemutató és értekezéseket közlő folyóirat, a Christian Carl André szerkesztette *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* „mezőgazdasági földrajz” (*Landwirtschaftliche Geographie*) rovatában látott napvilágot 1812-ben.² Az 1811-től 1850-ig megjelenő, termékeny szakmai vitáknak helyet adó folyóirat kulcsfontosságú forrása a korabeli mezőgazdaság fejlődésének és a közép-európai agrár-értelmisség kommunikációjának. Magyar vonatkozású cikkei közül eddig a keszthelyi Georgikon ismeretése, valamint Festetics Imre Vas megyei birkatenyésztésében végzett úttörő genetikai megfigyeléseit bemutató írásai voltak közismertek. A lapban megjelent írások művészettörténeti vonatkozású adatai azonban szintén figyelemre méltóak.

A dégi tapasztalatokat is tárgyaló útleírás szerzőjét nem tünteti fel a lap – ő egyike azoknak, akik nevüket elhallgatva kívánták közzétenni a kiadónak beküldött cikkeiket, észrevételeiket, hozzászólásaikat. A folyóiratba egyaránt írtak osztrák, német, cseh és magyar szerzők, ám a rendre elért, illetve németül megadott magyar településnevek alapján arra következtethetünk, hogy a beszámolót lejegyző utazó német nyelvterületről érkezett.³

A leírás készítője 1812 májusában járta be a Dunántúl egy részét, Bécsből indulva Székesfehérvárig. Bár írásának címe *Kivonatok egy utazó leveleiből a kiadóhoz Sopron és Veszprém megyén át*, a szöveg valójában több alsó-ausztriai, valamint egy Moson megyei birtok ismertetésével indul, majd a Sopron és Veszprém megyei helyszínek leírása után Fejér megyében zárul.⁴ A legrészletesebb beszámolót éppen a dégi Festetics-birtokról adja, amelyet szuperlatívuszokban méltat. A szerző leírja, hogy a dégi birtok nevezetességére, mintaszerűségére, Feste-

- 1 A dégi kastély melléképületeivel és parkjával kapcsolatos kutatások eredményei tanulmányok és monográfiák formájában láttak napvilágot: SISA József: *A dégi Festetics-kastély*. Budapest, Műemlékek Állami Gondnoksága, 2005; FEKETE J. Csaba: *A piano nobile térelemzése és részleges helyreállítása a dégi kastélyban*. *A dégi Festetics-kastély-együttes. Műemlékvédelem*, 52. 2009. 1–2. sz. 11; BÁNYAI Balázs: *A dégi Festetics-kastély és parkja a két világháború között – a visszaemlékezések tükrében*. *Uo.* 23–39; MARACSKÓ Izabella–EGRINÉ FODOR Edina: *A szondázó falképkutatás eredményei a dégi Festetics-kastélyban*. *Uo.* 40–48; ALFÖLDY Gábor: *A dégi kastélypark története*. *Uo.* 49–68; ALFÖLDY Gábor: *A dégi Festetics-kastélypark: egy magyarországi tájkert története és helyreállítása*. Budapest, Forster Központ, 2015; Gábor ALFÖLDY: 'Lancelot' 'Capability' Brown's Impact on Landscape Design in Hungary' *Capability Brown: Perception and Response in a Global Context*. *Garden History* 44, Suppl. 1. Autumn 2016. 125–139.
- 2 A kastélyegyüttesrel kapcsolatban újabban előkerült források szisztematikus feldolgozására és publikációjára az ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola Művészettörténet Programjában készülő doktori disszertációnak előkészítése kapcsán kerül sor. A jelen forrásközlés is ehhez kapcsolódik. A 19. század első felében megjelent,

német nyelvű kertészeti és gazdasági folyóiratok magyarországi kertművészeti vonatkozású cikkeinek és adatainak kigyűjtésére még a 2000-es évek közepén, Bécsben, a Klebelsberg Kunó és a Collegium Hungaricum Ösztöndíj támogatásával kerítettem sort. A kiterjedt anyagból eddig az *Allgemeine deutsche Garten-Zeitung* magyar kerttörténeti vonatkozású írásait és a folyóiratot kiadó frauendorfi kertészeti egyesület magyarországi kapcsolatait elemző tanulmányt tettem közzé (Gábor ALFÖLDY: *Frauendorf und die Gartenkultur des Karpatenbeckens*. In: *Frauendorfer Gartenschätze – Das Werk Johann Evangelist Fürst im Spiegel seiner Zeit*. Hg. von Claudia GRÖSCHEL–Hermann SCHEUER. Passau, Dietmar Klinger Verlag, 2012. 79–92). Az *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* című folyóirat szintén nagy mennyiségben tartalmaz magyarországi vonatkozásokat, ezek hasonló igényű, áttekintő feldolgozása is folyamatban van.

- 3 A folyóiratban gyakori volt ez a jelenség: tele van szerzőnélküli írásokkal, illetve a szerzők nagy része csak nevének kezdőbetűit adta meg, vagy álnevet használt.
- 4 Az úti beszámolóban szereplő többi helyszín leírását egy másik közleményben ismertettem.

tics Antal érdemeire már előre felhívták a figyelmét, ez indokolhatta, hogy Veszprém felől, útban Székesfehérvár felé, nagyobb kitérőt tett Lepsényen keresztül Dégre. Az útleírás szerzőjeként a mezőgazdaság aktuális kérdéseiben, modern módszereiben jártas szakembert képzelhetünk el, aki ugyanolyan élénk érdeklődéssel tekintette meg az útjába eső kastélyokat és angolker- teket, mint a földeket és birkaaklokot.

A dégi kastélyegyüttes leírása

Utazónk a Balaton „természeti kert”-ként jellemzett vidékéről Lepsénynél délkelet felé fordulva Festetics Antal birtoka: Ecsi-pusztá és Dég felé vette az irányt, „hogya megszemlélje az uraság nagy gazdasági létesít- ményeit és új kastélyát, amelyekről a környéken any- nyit áradoznak”. A birtok gerincét alkotó postaúton a birtokközpont felé közeledve lenyűgözték a rendkívül gondosan művelt földek, amelyek Festetics Antal „ipar- szerű, szigorúan szervezett gazdaságához” tartoztak, s csodálatra készítette, hogy a földesúr „minden ügyét maga vezeti és működteti”.

A másnap kora reggel elé táruló látvány azonban minden várakozását felülmúlta: „Meglépőde álltam ott, ahogy felfedeztem a hatalmas méretű kastélyt – talán a legszebbet, amit valaha láttam –, amely közel állt a teljes befejezéshez, és egy szelíd dombra épült, egy csaknem 800 holdas, telepítés alatt álló modern park középpontjában, mintegy odavarázsolva a pusztákra.”

A két frontján „fenséges kolonnáddokkal” ellátott „két- emeletes”, oldalszárnyakkal rendelkező kastélyt „épít- szeti remekműként” dicséri. Fontos, forrásértékű ada- tokra derül fény a belső berendezésről és díszítésről szóló sorokból: „A lakosztályok, de különösen a nagyterem, az igen tekintélyes könyvtár, valamint Festeticsné és a háziúr ízléses szobáinak pompás belső berendezése, a számos gyönyörű vendégszoba, továbbá a helyisé- gek sokféle falfestése és a legmodernebb berendezés, amely Festetics úr elképzelései alapján készült: Mind- ez lebilincseli a tekintetet, és az ember önkéntelenül csodálattal és tetszéssel adózik az alkotónak.” Az idé- zett részlet mind ez idáig az egyetlen írott forrás, amely árulkodik a kastély töredékesen megmaradt 19. század

eleji belső díszítő falfestéséről⁵ és lényegében teljesen eltűnt, minden bizonnyal empire stílusú bútorzatáról.

1812 májusában éppen a kastély kerti teraszának (esetleg a parkba levezető rámpa támfalainak) befe- jezéséhez szállították Pestről a hatalmas kváderköve- ket, ami az épület külső kialakításának utolsó nagyobb műveletét jelenthette. Megtudjuk azt is, hogy „e ko- losszális épülethez minden ablakpárkányt, kváder- és oszlopkövet Pestről vagy más, hasonlóan, két és fél napi járóföldre lévő helységből hoztak”.

A szövegből egyértelműen kiderül, hogy ekkorra csak- nem elkészült már a főépület, továbbá az is, hogy a kastély építkezése 1812-ben immár tíz éve tartott, ami azt jelenti, hogy a folyamat első mozzanatai jó pár év- vel előbbre nyúlnak vissza a korábban feltételezett 1810 körüli kezdési időpontnál.⁶ Kérdés, hogy ez a tíz év mi- lyen jellegű munkálatokat ölelt fel, ugyanis a kastély kivitelező építőmestere, Klosz Ferenc (1778–1841) csak 1810-ben vándorolt be hazánkba Morvaországból.⁷ Ar- ra is kitér a leírás, hogy Festetics Antal a dégi kastélyal egyidejűleg építtette pesti villáját az Orczy-kert szom- szédságában, valamint az úgynevezett Marokkói-házat (a mai József Attila utcában),⁸ s hogy az utóbbi önma- gában harmincezer bécsi értékű forintot jövedelmezett.

A látogatás idején, amikor a csaknem elkészült kas- tély kerti teraszának vagy a hozzá tartozó feljáró tám- falainak építése zajlott, már nagy erővel folyt a legfon- tosabb kiszolgáló épület, az ún. „kiskastély” építkezése is, amelyről megtudjuk, hogy „a hatalmas kiterjedésű pompás istálló” a háziak és a vendégek hámos- és há- taslovai számára szolgált, és emelett nyeregkamrát, kovácműhelyt, téli lovaglőiskolát, kocsiszínt foglalt magában, az istállómester, továbbá a ház és a vendé- gek alkalmazottainak lakásai mellett. A kocsiszínek és a kovácműhely épületei ma is állnak e tömbben, de ezek a kiskastélytól elkülönülő épületek. Bár a látoga- tás idején még nagy volt itt az építkezéssel kapcsolatos sürgés-forgás, feltételezhető, hogy a kiskastély tömbje már csaknem elkészült akkorra, hiszen másutt a szö- veg befejezettként említi az épületet.

A leírás szerint a kiskastélyal átellenben, annak szim- metrikus párjaként, vagyis a főépülettől nyugatra egy hozzá hasonló tömböt terveztek felépíteni a majorság számára, illetve a háztartáshoz szükséges készletek raktározására. Ez utóbbi helyen a második világhábo-

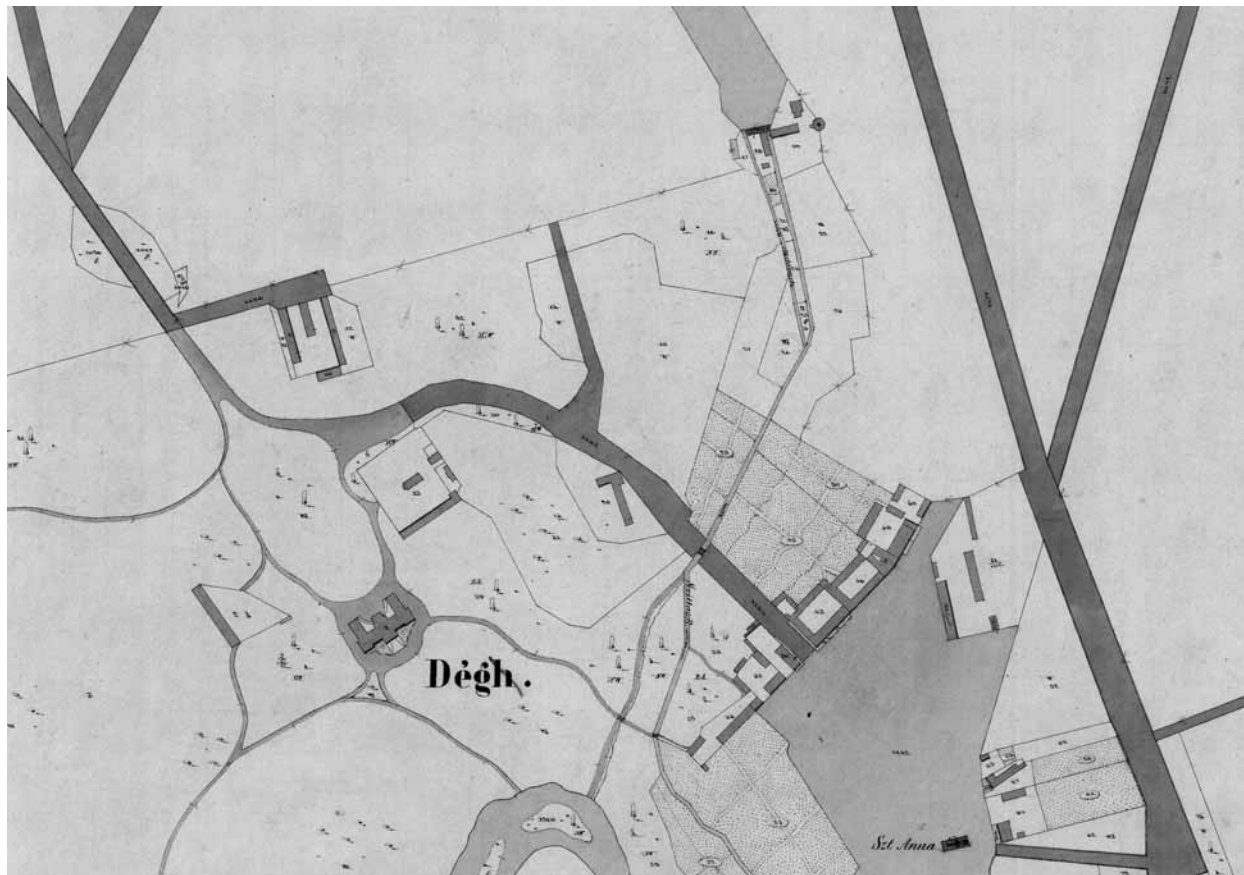
5 MARACSKÓ–EGRINÉ 2009 (ld. 1. j.)

6 SISA 2005 (ld. 1. j.) 17.

7 SZENTESI Edit: Néhány szó a magyarországi építőipar kapacitásá-

nak területi eloszlásáról a 19. század első felében. *Ars Hungarica*, 40. 2004. 4. sz. 632.

8 Lebontva, helyén ma mélygarázs található.

1. A kastélyegyüttes épületeinek elhelyezkedése Dég község kataszteri térképén, 1857. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, S78 no. 283.

rú előtt valóban állt egy egyszerűbb, földszintes pajta,⁹ de az a kiskastélyra merőleges irányban húzódott, s így csak a két tömb udvara képezett hozzávetőleges szimmetriát (1. kép). Fontos megjegyzés a szövegben, hogy ehhez a tervezett épülettömbhöz kapcsolódott volna a nyári lovaglóliskola karámja,¹⁰ így a kastély északnyugati oszlopcsarnokából a lovak idomításának látványában lett volna része a szemlélődőnek. Az oszlopcsarnokban található kőkockák tehát nemcsak a kastélyba érkezők vagy onnan távozők lóról vagy kocsiból való le-, illetve felszállását segítették, de az innen feltáruuló látványosság kényelmes élvezetét is szolgálták. (Furcsa, hogy a kastély tengelyében haladó és erről a pontról feltáruuló, 14 kilométer hosszú, Ecsi-pusztáig nyílegyenesen vezető

ún. postaútról nem emlékezik meg külön a leírás, pedig igen nagyvonalú megoldással ennek a tengelyében épült fel a kastély.)

Eddig csak későbbi említésekből tudtuk, hogy a dégi kastélyt Pollack Mihály tervezte. Rados Jenő még látta az építész által szignált terveket, amelyek közül a kastély földszinti és emeleti alaprajzát közölte is, ezeken azonban semmiféle jelzés nem látható.¹¹ Az ismeretlen utazó leírása Pollack dégi működésének egyértelmű bizonyítékával szolgál, kiegészítve az építetők közreműködésének (megszokott) hangsúlyozásával: „Tolnai Festetics Antal és a Pesten oly nagy hírnévnek örvendő Pollack építőmester úr jó ízléssel valósították meg közös elképzeléseiket e kastély építéséről, amely ellentmon-

9 BÁNYAI 2009 (ld. 1. j.) 33–34.

10 A „csikókert” karámja végül a kiskastély tömbjétől keletre kapott

helyet. BÁNYAI 2009 (ld. 1. j.) 36.

11 SISA 2005 (ld. 1. j.) 15.

2. A kastély kerti oszlopcsarnoka a tó zsilipje felől (Alföldy Gábor felvétele)

dás nélkül egyike a legszebbeknek, legnagyobbaknak és legmodernebbeknek Monarchiánkban.”

A beszámoló természetesen kitér az éppen épülő parkra is, bár nem túlzottan részletezően: „A hatalmas park kialakításán éppen dolgoznak: nagy vízfelületek, amelyek a halfogás és a társas vízi utazás örömeit egyesítik, továbbá egy vadaskert és fácános, egy méntelep, egy Schweitzerei és egy spanyol [merinói] tenyészjuhászati képezik majd e park fő alkotóelemeit, néhány karakterisztikus és analóg építészeti alkotás mellett, egyszerű eszközökkel, természetes módon szépséges egységbe foglalva.”

A kortársak által „hasonlíthatatlannak” nevezett, ma is a park egyik fő látványosságának számító, két

kilométer hosszú, úgynevezett szerpentin-tőrendszer építése tehát 1812-ben már megkezdődött.¹² Kitaibel Pál 1816-ban tett dégi látogatásáról szóló naplóbejegyzéséből tudjuk, hogy építését mecenzéfiak végezték, és 1813-ban (tehát e leírás keletkezése utáni évben) már halakkal telepítették be.¹³

Nem említi a leírás a park közepe táján kialakított kis szőlőhegyet, amelyről tudjuk, hogy megvalósult,¹⁴ viszont utal arra, hogy a hasznot hozó létesítmények mellett további „karakterisztikus és analóg”, vagyis a kastély stílusához igazodó épületeknek is helyük lesz a parkban. Ezek tehát a leírás idején még nem álltak, s elképzelhető, hogy sohasem épültek meg. A park fő látványelemeiként említhető épületek valójában a park

¹² Ez egybevág egy korábbi feltételezésemmel: ALFÖLDY 2015 (ld. 1. j.) 29–30.

¹³ Uo. 19–20.

¹⁴ Uo. 31.

határain kívül valósultak meg: ezek a falu ma is álló templomai, amelyeket az 1810-es években építették vagy alakították át úgy, hogy a parkot vizuálisan megnövelő *eye-catcherek* szerepét is betölthessék.¹⁵ Csupán lakonikusan említi az „egyszerű eszközökkel, természetes módon szépséges egységgé” formált, különösen nagyszabású parkot, amelynek tervezőjéről, kompozíciójáról, a növényzet elhelyezéséről, összetételéről szerzőnk sajnos nem szól.

A dégi birtokot három, egyenként (nyilván kerekítve) négyezer hold kiterjedésű pusztá: Dég, Ecsi- és Fekete-pusztá alkotta.¹⁶ A leírás utal arra, hogy Festetics Antal e hatalmas birtok egy részét pénzért vagy munkáért cserébe bérbeadta.

A leírás igen részletesen ismerteti a birtokon folyó jelentős birkatenyésztést, többek között a birkanevelés és a birkanyírás ottani sajátosságait.¹⁷ Ezekben az években (a napóleoni háborúk időszakában) más korabeli nagybirtokokhoz hasonlóan Dégen is a birkanemesítéssel finomított gyapjútermelés jelentette az egyik legfőbb jövedelemforrást. A leírás szerzője éppen birkanyírás idején járt Dégen, így pontos képet kapott arról, hogy Festetics Antal szigorú rendszabályai nyomán miként rögzítették a 14 000 birka évenkénti nyírási adatait, s hogy az eredmények figyelembevételével történt a tudatos tenyésztés, illetve a további nemesítés is, aminek köszönhetően a dégi gyapjú (*Degerwolle*) a pesti és a székesfehérvári piacon a legmegbecsültebb árucikkek közé tartozott. Mindez a birtokos tervszerű gazdálkodásáról, a birtok szigorú felügyeletéről és folyamatos fejlesztéséről tanúskodik, amelynek ugyanolyan fontos részét képezte az intenzív állattartáshoz kapcsolódó mintaszerű takarmánynövény-termesztés, mint az építkezések. A nagyszabású rezidencián és belső melléképületein kívül ekkor épült ki az ún. Belmajor is, amelynek épületsora ma is elválasztja a falut a kastélyvilágától.¹⁸ Azt viszont csak ebből a leírásból tudjuk

meg, hogy ez az épületsor (amely a korábbi építésű Festetics-kúriát is magában foglalta) valójában egy akkor tervbe vett „új, hosszú utcának” csak az egyik oldalát képezi, s eredetileg ennek szimmetrikus tükörképét is tervezték megépíteni, de ez végül nem valósult meg. A leírás egy mulatságos anekdotával fűszerezve érzékelteti a kontrasztot az urasági építkezések és a helyi lakosság földből alig kiemelkedő, pincyszerű lakóházai között, és utal arra is, hogy Dégen és Ecsi-pusztán a jelentős gazdasági épületeket jó anyagból, részben kőből emelték.

Végül egy, a park történetével is összefüggő utalás zárja az útleírás Dégről szóló szakaszát:

„Egyúttal nagy örömmre igen jelentős, több százezer 3–5 öl magas akácfából álló ültevényeket pillantottam meg, amelyek itt is, mint mindenütt másutt, kiválóan fejlődnek, és a leggyorsabban alkalmassá válnak arra, hogy a kiváló tűzifát szolgáltatassanak, és hogy szőlőkarók készüljenek belőlük ezen a fában szegény vidéken.”

Báró Splényi Béla visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a park egy részét nagybátyja, Festetics Antal a következő évtizedek folyamán kivágatta.¹⁹ Bár ezt ő az idős földesúr hóbertjának tartotta, valójában nem esztelen pusztításként értelmezendő, hanem az akácerdő letermelését jelentette – tehát már az állomány telepítésekor előre megtervezett beavatkozás történt, amelyet feltehetően a fák sarjroló való újranivelése követett.²⁰ Mindez a leírásban említett létesítményekkel és a haltenyésztésre szolgáló serpentin-tóval együtt nem pusztán esztétikai, „luxus”-célokat szolgált, hanem hozzájárult a birtok bevételehez.

Az itt ismertetett és alább (újra)közölt leírás szerzője teljes képet igyekezett adni egy még épülő, de máris hírnévnek örvendő magyarországi nagyrezidencia és mintaszerű birtokközpont-komplexum kiépítéséről és sokoldalú értékeiről. Megismerésével mi is közelebb juthatunk e nagyértékű műemlékünk megértéséhez.

15 Uo. 20. 30.

16 Fekete-pusztá ma Mátyásdomb néven önálló község; a nyílegyenes postaút északnyugati végén létezett Ecsi-pusztá a második világháború után teljesen elpusztult.

17 Az erre vonatkozó hosszabb szövegrészt kihagyásokkal közlöm.

18 ALFÖLDY 2015 (ld. 1. j.) 19.

19 SPLÉNYI [Splényi] Béla emlékiratai, I. A szöveget közreadja és válogatta: KENDI Mária. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: FÁBRI Anna. Budapest, Magvető Kiadó, 1984. 45.

20 Uo. 31.

Az épülő dégi kastélyegyüttes és a birtok leírása (részletek)

[Szerző nélkül:] *Auszüge aus Briefen eines Reisenden an den Herausgeber durch das Oedenburger und Wesprimer Komitat, im May 1812.*²¹

[502] [...] Die ganze Gegend um den Plattensee ist nur ein einziger Naturgarten. So reist man bis Lebseny, wo sich die gemachte Straße endigte, und ich lenkte über die Anton von Festetitsische Puste Etsi nach der Puste Deeg ein, um die großen ökonomische[n] Werke und das neue Schloß dieses Kavaliers, wovon man in der Gegend so viele Lobeserhebungen machte, in Augenschein zu nehmen. Ich fuhr in einem starken Trapp 4 Stunden in einem fort durch diese Pusten beständig zwischen den schönsten Korn-, Waizen-, Gersten- und andern Fruchtfeldern, die ich je gesehen hatte, und wirklich erfuhr ich später nachher, weil mir die Vegetation zu auffallend war, daß in wenig Gegenden Ungarns schwerere Körner als hier erzeugt werden. Die Früchte waren alle von gleicher Höhe aufgeschossen, und das schärfste Auge konnte unter dem Waizen keine einzige Kornpflanze entdecken. Diese sichtbare Folge einer sehr industriösen, angestregten Wirthschaft, und die Nachricht, daß diese Gründe und Früchte meistens alle einem und demselben Besitzer gehören, der alle seine Geschäfte selbst leitet und belebt, erregte in mir sehr große Verwunderung und nicht geringe Erwartungen.

Spät Abends in der größten Finsterniß war ich angekommen. Aber da ich den folgenden Morgen meine Neugierde zu befriedigen zeitlich ausging, fand ich meine Erwartungen noch weit übertroffen. Ich stand überrascht da, als mich das schönste Schloß, das ich vielleicht je gesehn, von ungeheurem Umfange, aber der gänzlichen Vollendung nahe, auf einem sanften Hügel erbaut, gleichsam im Mittelpunkt eines in der Anlage begriffenen modernen Parks von 800 Joch Flächeninhalt, wie in diese Pusten hingezaubert, entdeckte. Majestätische Colonnaden schmücken an der Vorder- und Hinterseite dieses architektonische Prachtwerk, das aus einer Fronte 2 Seitenflügeln und 2 Stockwerken besteht. Die innere herrliche Einrichtung der Apartements, vorzüglich des Saals, der sehr ansehnlichen Bibliothek, der geschmackvollen Gemächer, der Frau von Festetits und des Hausherrn selbst, die schönen und zahlreichen Gastzimmer und mannichfaltigen Zimmermalereien nebst den modernsten Einrichtungen, wozu der Herr von Festetits die Ideen gegeben hat – Das alles fesselt den Blick, und man zollt unwillkürlich dem Schöpfer Bewunderung und Beifall. Noch mehr aber stieg die erste, als ich eben einen ungeheuren Transport von Quadersteinen von Pesth zur Vollendung der

Terrasse ankommen sah, und erfuhr, daß alle Fenster-Gesimse, Quader- und Säulensteine zu diesem kolossalischen Gebäude entweder von Pesth oder aus ähnlicher dritthalbtägigen Entfernung hergebracht worden sind! Noch mehr ward ich mit Achtung gegen den großen und kühnen Unternehmungsgeist des Hrn. Besitzers durchdrungen, als ich erfuhr, daß er während dieses 10jährigen Baues zugleich neben dem Orzischen Gärten in Pesth ein sehr geschmackvolles Landhaus – (die Bewunderung aller Reisenden von Geschmack) – auch seit einigen Jahren das Haus zum Marokaner genannt in Pesth erbaute, das nun etliche 30,000 fl. W. W. Zinsen abwirft.

[504] In einer Entfernung von der Rückseite des Schloßes waren eben eine Menge Menschen und Züge beschäftigt, einem prächtigen Stall von sehr großem Umfange für eigene und fremde Gäste, Wagen und Reitpferde, Sattelkammern, eine Schmiede, eine Winterreitschule, Wagenschupfen, Wohnung für Stallmeister, Hausofficiere und fremde Bedienten etc. zu erbauen. Gegenüber wird unmittelbar nach diesem geendigten Bau, ein gleichförmiger für die Mayerey und alle Vorräthe zum Hausbedarf des Hrn. v. Festetits aufgeführt werden, zur Vermeidung aller Collision mit der größeren Wirthschaft.

Im Mittelpunkt dieser Gebäude wird die Sommerreitschule errichtet, so daß man von der Collonade an der Rückseite des Schloßes das Vergnügen genießen kann, die Pferde hier abrichten zu sehn.

Herr Anton von Festetits von Tolna und der in Pesth so rühmlich bekannte Herr Baumeister Pollack führten ihre vereinten Ideen zum Bau dieses Schloßes – welches ohne Widerspruch eins der schönsten, größten und modernsten in unserer Monarchie ist, auf das glücklichste geschmackvoll aus.

[505] Die Anlage zum großen Park war eben im Werke. Große Wasserparthien, welche das Vergnügen des Fischfanges und der gesellschaftlichen Wasserfarth vereinigen; ein Thier- und Fasangarten, ein Gestüt, eine Schweizelei und spanische Zuchtschäferei, werden nebst einigen charakteristischen und analogen architektonischen Werken die Hauptbestandtheile dieses Parks, jedoch zu einem schönen Ganzen durch bescheidene Kunst natürlich verbunden, ausmachen. Auf mein

²¹ *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*, 2. 1812. No. 62. (Dezember 1812), 487–492; No. 63, 501–502; No. 64, 504–506. [A Dégről szó-ló szöveg: No. 63. 502; No. 64. 504–506.]

Befragen nach dem Umfang dieser Pusten erfuhr ich, daß der Hr. v. Festetics hier – nebst andern sehr bedeutenden Gütern in Ober-Ungarn – 3 neben einander liegende Pusten besitzt, nämlich Etsi, Fekete und Dég, und daß jede bei 4000 Joch Flächenmaaß zählt. Er verpachtet einen Theil davon gegen Geld und Arbeitsverbindlichkeiten, wodurch er eben im Stande ist, eine so ungeheuer große Wirthschaft zu betreiben.

Es wurde eben die Schafschur gehalten, und ich verfügte mich demnach in das Schurhaus. Ich hatte schon vieles von den kräftigen Wirthschaftsmaaßregeln des Hrn. von Festetics sprechen hören, und fand hier Gelegenheit manches selbst zu beurtheilen. Die Schwemme ist nicht weit vom Schurhause entfernt, und wenn das Vieh geschwemmt worden ist, läßt man es auf den Rasenwaiden 8 Tage noch herumgehen, damit die unterdrückte Transpiration bei den Schafen sich wieder einstellt, und die Wolle ihren verlohrenen Nerv und ihre Sanftheit wieder erhält. Das Schurhaus selbst befindet sich in der Abtheilung einer kleinen Zuchtschäferey. [...] ²²

Ich wurde versichert, daß im ärgsten Falle 10 pro Ct. Verlust an Lämmern bis zur Schurzeit entstehen, und daß die Zinsen für ordentliche Stallungen in diesen Stein- und Holz-armen Gegenden weit mehr betragen würden. Dem ungeachtet hat man in Etsi und Deg sehr beträchtliche Oekonomiegebäude von gutem Material errichtet.

Als ich diese letztern besichtigte, wurde ich durch eine ganz neue lange Gasse von wohlgebauten Häusern geführt, und mir eröffnet, daß der übrige Theil des Orts nach demselben Plane und gleicher Symmetrie unverzüglich auf Kosten des Hrn. Gutsbesitzers erbaut werden wird. Als ich mich umsah, und keine Häuser bemerken konnte, sagte man mir, daß sie

in der Erde befindlich wären. In der That befand sich die Sache auch so, und nach genauer Besichtigung zeigte es sich, daß der Dachrücken nur ein Schuh über der Erde zum Abzug des Wassers erhöht, das ganze Dach aber mit Erde bedeckt, und daß unmittelbar unter dem Dachgiebel ein kleines Loch angebracht war, welches die Stelle eines Fensters vertritt. Ich fand daher auch die Anekdote, welche sich vor 20 Jahren hier mit einem Kavalleristen ereignete, sehr natürlich, der, als er in der Früh durch Deg zufällig über ein solches Haus ritt, sich plötzlich in voller Rüstung mit Sattel und Pferd in dem Zimmer neben dem Bett des Hausvaters und der Hausfrau, die eben vom Schlaf erwachten, und den Zusammenhang der Sache nicht begreifen konnten, befand. Ich fand in den Heuschuppen große Vorräthe von Wicken, Luzerner- und Esparsettklee eingeführt, und überzeugte mich sodann auf den Feldern, daß die Esparsette und Luzerne hier [506] nicht nur ziemlich im Großen angebaut werden, sondern auch vortrefflich gedeihen. Ueberhaupt geht hier alles ins Große mit Aufwand vieler Menschenkräfte. So sah ich beim Heumachen von den benachbarten Ortschaften, welche Gründe von dem Hrn. Gutsbesitzer in Pacht hatten, in der Früh gegen 40 vierspännige Wägen, worauf auf jedem 18–20 sehr wohlgekleidete Personen saßen, im strengsten Trapp ankommen, und die Pferde ließ man während der Arbeit auf der Weide fressen. Das Heu – beiläufig 400 Joch – wurde mit einer erstaunlichen Fertigkeit gewendet. [...] ²³

Zugleich aber hatte ich auch das Vergnügen, äußerst bedeutende Pflanzungen, von mehrern 100,000 3–5 Klafter hohen Akazienanlagen zu erblicken, die hier wie aller Orten vortrefflich gerathen, und am geschwindesten fähig seyn werden, das tauglichste Holz zum Brennen, und Pfähle für die Weingärten in diesen holzbedürftigen Gegenden zu verschaffen. [...]"

22 Ez a kihagyott szövegrész a dégi birtokon nevelt és nemesített 14 000 birka mosásáról, nyírásáról, a bárányok neveléséről, valamint a dégi gyapjú keresettségéről szól.

23 Ez a kihagyott szövegrész a széna Dégen megfigyelt csoportos kaszálásáról és kazlakba rakásáról szól.